

5. TOLKSTRATEGIEËN

Wij onderscheiden net als bij het vertalen verschillende soorten strategieën die wij tijdens een tolkprestatie kunnen hanteren. Kennis van deze strategieën biedt de tolk verschillende uitwegen om met een concreet probleem om te gaan en om zich voor te bereiden. Maar aan de andere kant bieden deze strategieën niet altijd de garantie op een oplossing; iedere tolk is slechts een mens die fouten kan en zal maken en geen tolk is uit de hemel gevallen. Belangrijk is dat de tolk van zijn eigen en/of iemands anders fouten kan leren en deze zo veel mogelijk weet te verwijderen.

In dit hoofdstuk zullen wij deze strategieën kort voorstellen en, waar mogelijk, een concreet voorbeeld ter illustratie van deze problematiek geven. Daarbij putten wij behalve uit eigen ervaring in het bijzonder uit de werken van Vandeweghe (2005) en Makarová (2004)¹⁵².

5.1 Derivatie

Derivatie is de analoge vorming van woorden en is vooral van toepassing bij beschrijvingen. Dit eist van de tolk een zeer goede linguïstische kennis van de door hem gehanteerde taal en het vermogen tot waarneming en nabootsing.

Een geschikt voorbeeld in dit verband is bijv. het achtervoegsel *-achtig* wat in het Nederlands aangeeft dat iemand of iets op iemand of iets anders lijkt. Naast doodgewone woorden gevormd door gebruik te maken van het vermelde achtervoegsel, kan de tolk in dergelijke situaties soms overgaan tot het creëren van gegronde neologismen waarbij hij onder meer het aangehaalde achtervoegsel gebruikt.

Bijv.: (1) *"In Londen loopt een katachtig (Nederlands) beest rond dat net zo groot is als een Labrador-hond. [...] De katachtige dook op uit de struiken."*¹⁵³

In het bovengenoemde voorbeeld heeft de tolk het te maken met de formulering "katachtig beest" wat hem signaleert dat het dier trekken heeft een kat, maar de grootte van het beest valt te vergelijken met een Labrador-hond. *Katachtig* kan op allerlei manieren in de DT worden omgezet:

- (1a) kočkovité zvíře (Tsjechisch)
- (1b) kočku připomínající zvíře (Tsjechisch)
- (1c) ...zvíře, které je podobné kočce (Tsjechisch)

Het is aan de tolk om de situatie te beoordelen en de beste oplossing (bijvoeglijk naamwoord, bijvoeglijk naamwoord afgeleid van een tegenwoordig deelwoord of eventueel een bijzin) op grond van zijn linguïstische eruditie te vinden. Daarbij moeten wij wel beseffen dat er – net als bij een vertaling – nog ontelbare vertolkingen bestaan van het gesprokene die evenwaardig zijn. Nooit is er slechts één oplossing correct.

¹⁵² Makarová, Viera, *Tlmočenie. Hraničná oblasť medzi vedou, skúsenosťou a umením možného*. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FIF UK 2004.

¹⁵³ Overgenomen van http://missterious.web-log.nl/missterious/2005/03/katachtig_beest.html (2. 8. 2006).

De tolk die werkt vanuit en in de B-talen moet in zekere mate ook over taalgevoel beschikken. Als niet-moedertaalspreker kan hij nooit alles weten en juist het gevoel voor taal, het aanpassings- en nabootsingsvermogen maken het hem mogelijk om zich in dergelijke situaties te redden. Vaak hoort hij weinig gebruikte uitdrukkingen en specialismen, en dan kan hij zich enkel beroepen op aangeleerde terminologie in een concreet domein en op zijn taalgevoel en linguïstische ervaring.

5.2 *Transliteratie*

Datgene wat in de BT wordt gezegd, wordt soms in de DT getranslitereerd. Maar natuurlijk is dit niet elke keer van toepassing. Men spreekt bijvoorbeeld van transliteratie in verband met namen van ziekten. Vaak zijn het op het Latijn gebaseerde benamingen van menselijke aandoeningen die, zoals de voorbeelden hieronder laten zien, van de ene in de andere taal worden getranslitereerd.

Bijv.:	(1)	<i>astma</i>	(Nederlands)
	(1a)	asthma	(Engels)
	(1b)	astma	(Tsjechisch)
	(2)	<i>juvenile idiopathische artritis</i> ¹⁵⁴	(Nederlands)
	(2a)	juvenal idiopathic arthritis	(Engels)
	(2b)	juvenilní idiopatická artritida	(Tsjechisch)
	(3)	<i>renale insufficiëntie</i> ¹⁵⁵	(Nederlands)
	(3a)	renal insuffitiation	(Engels)
	(3b)	renální insuficience	(Tsjechisch)

5.3 *Transpositie*

Is informatie in de BT uitgedrukt d.m.v. een bijvoeglijk naamwoord, en wordt hetzelfde in de DT uitgedrukt door een andere woordsoort en wordt de inhoud behouden, dan spreekt men van transpositie.

Bijv.:	(1)	<i>nárůst kriminality</i>	(Nederlands)
	(1a)	kriminalita stoupá	(Tsjechisch)
	(1b)	nárůst kriminality	(Tsjechisch)

154

<http://www.consumed.nl/?rightUrl=L2RhZGFiYXNlL2luZGljYXRpZXMvaW5kaWNhdGllLnBocDM/aWQ9MzM3Ng> (2. 8. 2006).

155

<http://www.consumed.nl/?rightUrl=L2RhZGFiYXNlL2luZGljYXRpZXMvaW5kaWNhdGllLnBocDM/aWQ9MzM3Ng> (2. 8. 2006).

5.4 *Concentratie*¹⁵⁶

Voor de tolk is het vermogen om de informatie gecomprimeerd weer te geven bijna onontbeerlijk. Daarbij wordt het irrelevante weggelaten. Door de omstandigheden waarin het tolken zich afspeelt, wordt de tolk gedwongen om zo snel en efficiënt mogelijk op hoog niveau het gehoorde in de DT om te zetten. Als de spreker zeer snel praat en zijn uitspraak simultaan wordt getolkt of als er evidente tijdnood dreigt, dan is de concentratie van toepassing. Soms gebruikt men concentratie ook als een elegante manier van vertolking.

5.5 *Dilutie*

In het uitdrukken in de DT kan de tolk – afhankelijk van de situatie, de spreker, de materie en het publiek – uitvoeriger of beknopter zijn. Wil men dilutie toepassen, heeft men daar als tolk waarschijnlijk voldoende tijd voor, is de tempo van de spreker zeer traag of herhaalt de spreker zich. In een dergelijke situatie hanteert de tolk voorts ook synoniem herhalen¹⁵⁷.

We maken verschil tussen de dilutie naar omhoog en naar omlaag.

5.5.1 *Compressie*¹⁵⁸

Met de dilutie naar omlaag wordt de compressie bedoeld. Men past tijdens een tolkprestatie het principe van taaleconomie aan want het spaart de tolk niet alleen tijd maar ook energie die hij misschien later bij een ander fragment van de getolkte uitspraak in werking kan zetten. De redundante informatie worden in de vertolking weggelaten.¹⁵⁹

¹⁵⁶ In het Tsjechisch wordt dit verschijnsel “zhuštění” genoemd.

¹⁵⁷ Zie het hfst. 5.7. Vergl. ook met het hfst. 5.5.1.

¹⁵⁸ In het Tsjechisch wordt dit verschijnsel “filtrování” genoemd.

¹⁵⁹ Vergl. met het hfst. 5.4.



Afb. 12: een (zeer overdreven) voorbeeld van compressie

5.5.2 *Watteren*¹⁶⁰

Als men naar het watteren of de dilutie naar omhoog grijpt, blijven er in de weergave wel redundante uitdrukkingen behouden. Bij een zeer traag spreektempo van de BT-spreker is de tolk tot het watteren verplicht zodat er in zijn prestatie geen “ongepaste” pauzes ontstaan die de indruk bij de luisteraar zouden kunnen wekken dat de tolk het gehoorde niet of slecht begrijpt of niet voldoende tolkt. De tolk moet namelijk altijd rekening houden met een zekere onwetenschap van zijn publiek dat makkelijk kritisch kan worden. Daarom dienen zulke situaties beter te worden vermeden.

- Bijv.: (1) [...] *dat [pauze] te betalen [pauze] bedrag [pauze] is [pauze] te [pauze] betalen [...]* (Nederlands)
- (1a) [...] *již zmíněnou částku je třeba uhradit [...]* (Tsjechisch)
- (1b) [...] *částka, kterou je třeba - jak* (Tsjechisch)

¹⁶⁰ In het Tsjechisch wordt dit verschijnsel “vatování” genoemd.

· již bylo několikrát zmíněno -
uhradit [...]

5.6 *Modulatie*¹⁶¹

Onder de modulatie verstaat men antoniem vertalen en/of vertolken, d.i. weergeven door gebruik te maken van het tegenovergestelde waarbij hetzelfde effect en dezelfde informatie blijft behouden.

Bijv.:	(1)	<i>Iedereen vraagt zich af...</i>	(Nederlands)
	(1a)	Každý si říká ...	(Tsjechisch)
	(1b)	Všichni si říkají...	(Tsjechisch)
	(2)	<i>Slecht nieuws brengen is altijd lastig.</i>	(Nederlands)
	(2a)	Sdělování špatných zpráv je vždy obtížné.	(Tsjechisch)
	(2b)	Sdělování špatných zpráv není nikdy jednoduché.	(Tsjechisch)

Hier komen vooral twee dingen voor die vaak gebruikt worden, namelijk de positieve uitspraak in de BT en de negatieve weergave daarvan (en omgekeerd) die in de DT toch hetzelfde uitdrukt als in de BT.¹⁶² Verder komt hier ook nog het verschil in het enkelvoud en meervoud en hun gebruik in de BT en de DT voor.

5.7 *Synoniem herhalen*

Van de tolk wordt verwacht dat hij zowel de BT als de DT perfect beheerst. Tijdens zijn opleiding, maar ook later tijdens het uitoefenen van dit beroep, moet hij zijn talenkennis op hoog niveau houden door te blijven leren. Ook een regelmatige zorg voor de moedertaal is bij het tolkenberoep een "must". Dit beïnvloedt nauw het vermogen van de tolk om zich in de BT en de DT synoniem uit te kunnen drukken¹⁶³. De tolk zou altijd al is het maar omwille van de uitdaging of uit pure training, moeten zoeken naar andere manieren om wat hij net uitgesprokene in de DT anders om te zetten. Op die manier vergroot hij zijn actieve woordenschat. Synoniem herhalen kan hem dan in de praktijk redden in allerlei onaangename situatie (bij een traag spreektempo, bij samenvattend tolkwerk, indien de spreker vaak herhalingen gebruikt, enz.). Iedere tolk zou in bezit moeten zijn van een synoniemen woordenboek. Op deze plaats valt ook aan te raden om regelmatig een kleine

¹⁶¹ Vergl. ook het hfst. 9.17.

¹⁶² De begrippen positief en negatief worden hier bedoeld in de zin van de klassieke logica. Vergl. ook het hfst. 9.15.

¹⁶³ Zie ook de bijlage nr 9.

geheugentraining te houden door bijv. naar het nieuws te luisteren en het gehoorde te herformuleren waarbij men synonieme uitdrukkingen probeert te gebruiken.

Bijv.: (1) ***De salarissen in het onderwijs blijven laag.*** (Nederlands)

(1a) *Mzdy ve školství zůstávají na stejné úrovni, to znamená, že výše výdělku zůstává zachována a nenavýšuje se.* (Tsjechisch)

5.8 *Compensatie*

Over het algemeen geldt het dat men zowel bij vertalen als ook bij tolken rekening moet houden met een zeker verlies in bepaalde delen van de tekst en/of uitspraak. De tolk moet zich daarvan bewust worden maar – en dat is misschien nog belangrijker – hij moet het ook weten te accepteren. Zolang hij zich niet met dit feit verzoent, kan hij niet goed tolken. Het verlies wordt – zoals de naam van deze tolkstrategie al verradt – ergens anders in de tekst gecompenseerd wat door de gepaste combinatie van weglaten en toevoegen van informatie wordt gerealiseerd.

“...met deze verschuivende techniek gelukt het de vertaler [en de tolk] soms, noodzakelijk verlies in een bepaald tekstsegment (bv. de onmogelijkheid om een woordspel als woordspel te vertalen, de gemiste kans om klankharmonie adequaat te reproduceren enz.) door winst in een voorafgaand of volgend tekstsegment goed te maken.”¹⁶⁴ (Vandeweghe 2005:48)

Tijdens het tolkprocédé wordt de compensatie vrij regelmatig gehanteerd omdat men niet de woorden, maar wel de idee van het gehoorde vertolkt. Bij het vertaalproces heeft men ten opzichte van het tolkproces enorm veel tijd om met de vertaling te spelen en bewust voor de compensatie of een andere werkstrategie te kiezen. Bij het tolken beslist men dadelijk en soms wordt de compensatie bijna onbewust toegepast.

Een typisch voorbeeld wanneer de tolk aan de slag gaat zonder zich te kunnen voorbereiden, wat vrij regelmatig gebeurt, is het probleem met het ontcijferen van eigennamen. Als men uit het Nederlands in het Tsjechisch tolkt, moet men dit fenomeen in het oog houden. Zoals gezegd¹⁶⁵ maakt het Tsjechisch verschil in het geslacht en dat op allerlei niveaus. Als men als Tsjechische tolk op voorhand geen informatie heeft over de spreker en zijn onderwerp (en dit kan gebeuren; soms kan de tolk het werk gewoon vanwege gebrek aan materiaal niet aanvaarden), dan kan vooral het begin zeer lastig zijn als de spreker verschillende eigennamen aangeeft en op die manier naar mensen verwijst.

¹⁶⁴ Het citaat is oorspronkelijk afkomstig van Van den Broeck, R., *De vertaling als evidentie en paradox*. Antwerpen: Fantom, 1999, p. 199.

¹⁶⁵ Zie het hfst. 3.2.3. Meer informatie in verband hiermee volgt dan in het hfst. 6.3.2, punt 14 en in het hfst. 9.11.

Op basis van een Nederlandse of Vlaamse naam herkent de Tsjech niet wat het geslacht is van de vermelde persoon, wat voor zijn tolkprestatie wel essentieel kan zijn. Dus dan compenseert hij door heel neutraal te blijven en hij wacht een persoonlijk of bezittelijk voornaamwoord dan wel beroepsbepaling of iets wat hem impliciet het geslacht van de besproken persoon zou verraden. Dus deze informatie wordt gecompenseerd wat later in zijn tolkprestatie.

- Bijv.: (1) *“Adam G. (17), de vermoedelijke moordenaar van Van Holsbeeck wordt vandaag aan ons land uitgeleverd.”*¹⁶⁶ (Nederlands)
- (1a) Adam G. (17), pravděpodobný vrah Van Holsbeecka, bude dnes vydán do země. (Tsjechisch)
- (1b) Adam G. (17), pravděpodobný vrah Van Holsbeeckové, bude dnes vydán do země. (Tsjechisch)

Uit het aangegeven voorbeeld blijkt dat het uiterst moeilijk is voor de tolk om te tolken zonder de informatie vooraf ter beschikking te hebben gehad. Het geslacht van de dader is evident, maar dat van het slachtoffer niet. Hij moet dus wachten op meer details om snel deze aan zijn prestatie toe te voegen. Uit het voorbeeld is ook moeilijk af te leiden of met “ons land” Nederland of België wordt bedoeld. De context kan deze informatie verraden. Ook dit maakt het beroep van de tolk zeer moeilijk.

De extra informatie waarop de tolk dan wacht, kan zijn als volgt:

- Bijv.: (2) *“Joe Van Holsbeeck werd op 12 april in volle spitsuur in de lokettenzaal van het Brusselse Centraalstation neergestoken door twee jongeren die uit waren op zijn mp3-speler.”*¹⁶⁷ (Nederlands)

De belangrijkste en voor de Tsjechische tolk de doorslaggevende informatie is het in vet gedrukte het gaat over het bezittelijk voornaamwoord “zijn” wat naar een man of een jongen verwijst. Joe als voornaam van het slachtoffer is voor de Tsjechische tolk niet evident genoeg¹⁶⁸ op grond daarvan is het niet onmiddellijk duidelijk of er sprake is van een man of een vrouw.

¹⁶⁶ Zie <http://www.standaard.be/Artikel/Detail.aspx?artikelId=G5SVPGJ0> (2.8.2006).

¹⁶⁷ Zie <http://www.standaard.be/Artikel/Detail.aspx?artikelId=G5SVPGJ0> (2. 8. 2006).

¹⁶⁸ I.v.m. eigennamen zie het hfst. 9.3.

5.9 Neutralisatie

Neutraliseren of vermilderen van een uitspraak of een fragment, eventueel een woord of een woordverbinding behoort tevens tot de belangrijkste en regelmatig gehanteerde strategieën van de tolk. In zekere zin gaat het ook om compensatie waarbij bijv. een zin of een zinsdeel wordt geneutraliseerd, vaak door gebruik te maken van een eufemisme¹⁶⁹.

Bijv.: (1) *To je neuvěřitelná blbost.* (Tsjechisch)

(1a) *To je skutečně nesmyslné.* (Tsjechisch)

De redenen hiervoor kunnen verschillend zijn, maar doorslaggevend is daarbij vooral de confrontatie van twee taalsystemen (BT en DT) en twee culturen (BC en DC) die vaak aan andere normen gewend zijn. De tolk lost de situatie op door te neutraliseren omdat hij zich er bewust van is dat – zoals een student het mooi uitdrukte:

*“Při tlumočení je třeba neustále myslet na to, že i kultury mohou být odlišné a že slovo “A” v jednom jazyce nemusí vždy znamenat “A” v jazyce druhém.”*¹⁷⁰

5.10 Handhaving

De handhaving is gelijk aan de transcriptie. Het betreft vooral zulke situaties in de BT (woorden, uitdrukkingen, benaming, enz.) die in de DT niet vertaalbaar zijn. Tolken gebeurt in vergelijking tot vertalen onzettend snel, onmiddellijk, dus vooral bij de beginnende tolken kunnen we soms een wat groter aantal handhavingen constateren dan het het geval zou zijn bij een meer ervaren tolk. Daarbij hanteert de beginnende tolk vaak het motto – ik hoor iets bekends, dus ik kan het ook zo laten staan.

Zeer vaak grijpen we naar een handhaving als we het over namen hebben. Hier is vooral het illustratieve voorbeeld van Sinterklaas¹⁷¹ van toepassing als we bijv. naar het Duits of Engels tolken. De Tsjechische tolk zou hoogstwaarschijnlijk de naam Sinterklaas handhaven en deze in de DT herhalen, maar hij zou aan toevoegen dat Sinterklaas de Nederlandse variante is van de Tsjechische Mikuláš waarbij hij naast handhaving direct ook gebruik zou maken van omschrijving¹⁷².

¹⁶⁹ Eufemismen zijn zeker te gebruiken als de spreker vulgarismen gebruikt. De tolk is niet verantwoordelijk voor de spreker, maar hij moet onder alle omstandigheden het hoofd koel en de taal van de vertolking beschaafd houden. I.v.m. vulgarismen zie ook het hfst. 3.2.1.

¹⁷⁰ “Tijdens het tolken moet men voortdurend eraan denken dat de culturen verschillend kunnen zijn en dat het woord “A” in de ene taal niet altijd “A” in de andere taal hoeft te betekenen.” De auteur van dit citaat is een student die aan de enquête heeft deelgenomen. Zie het formulier nr 23; dit formulier is bij de auteur van dit werk ter inzage.

¹⁷¹ Vandeweghe (2005:42).

¹⁷² Vergelijk met het hfst. 5.14 en het hfst. 5.16.

- Bijv.: (1) *Waarom denkt iedereen toch dat Sinterklaas uit Spanje komt?*¹⁷³ (Nederlands)
- (1a) Proč si všichni myslí, že Sinterklaas, nizozemský Mikuláš, přijíždí ze Španělska? (Tsjechisch)

Door handhaving van woorden uit de BT komen in de DT allerlei nieuwe woorden terecht die zich vaak een vaste positie in de DT weten in te nemen¹⁷⁴.

- (2) *Polders en grachten zijn typisch Nederlands.* (Nederlands)
- 2a) Poldry a grachty jsou typicky nizozemskou záležitostí. (Tsjechisch)

5.11 Leenvertaling

Zodra men tijdens het tolken het idee van het gesprokene vergeet en als men zich op de afzonderlijke woorden concentreert en slechts deze tolkt, dreigt het gevaar dat de uitspraak in de BT letterlijk in de DT wordt getolkt wat zeker niet altijd mogelijk is en ook niet opportuun is. Men spreekt in dit verband over een zgn. calque wat

“...een lexicaal duplicaat van de brontaal is...” (Vandeweghe 2005:43)

- Bijv.: (1) *Delta-werken*¹⁷⁵ (Nederlands)
- (1a) Delta-Works (Engels)
- (1b) systém přehrad Delta-werken (Tsjechisch)

Aan het voorbeeld (1) zien we dat er een behoorlijk verschil bestaat tussen talen waaruit en/of waarin we tolken. In vele situaties zullen de Germaanse talen de onderlinge affiniteit gebruiken zoals het het geval is in het genoemde voorbeeld. We zien dat de Slavische talen in een heleboel gevallen eerder voor een omschrijving zullen kiezen om een tolkprobleem op te lossen. Maar dit is telkens van de situatie en van het gehoorde afhankelijk.

- Bijv.: (2) *Koninkrijk der Nederlanden*¹⁷⁶ (Nederlands)
- (2a) Kingdom of the Netherlands (Engels)

¹⁷³ Zie <http://www.spreekbeurten.info/sinterklaas.html> (1. 8. 2006).

¹⁷⁴ In de bijlage nr 15 geven we enkele typische voorbeelden van handhaving van woorden uit het Engels die in het Nederlands alsook in het Tsjechisch zijn overgenomen.

¹⁷⁵ Voorbeeld overgenomen uit Vandeweghe (2005:43).

¹⁷⁶ Voorbeeld overgenomen uit Vandeweghe (2005:43).

(2b) Nizozemské království (Tsjechisch)

Een letterlijke vertaling en/of vertolking is mogelijk indien in de DT alle woorden, d.w.z. deelelementen waarvan de naam of uitdrukking bestaat, voorkomen wat het geval is van voorbeeld (2).

Bijv: (3) **skyscraper**¹⁷⁷ (Engels)
(3a) wolkenkrabber (Nederlands)
(3b) mrakodrap (Tsjechisch)

Sommige oorspronkelijke calques worden op den duur in de DC zodanig aanvaard dat men deze niet meer als storend aanvoelt zoals het in voorbeeld (3) het geval is.

In ieder geval moet men met de leenvertalingen uiterst voorzichtig omgaan en altijd voldoende kritisch daarover oordelen of een leenvertaling inderdaad in een situatie van toepassing is of zou men deze op een andere manier beter en eleganter kunnen oplossen.

5.12 Benadering

Als men benadering toepast, dan kiest men een in de DT bestaande uitdrukking die min of meer overeenkomt met die in de BT¹⁷⁸. In een dergelijke situatie is de tolk verplicht de twee culturen en taalsystemen te vergelijken en te kijken in hoever de benamingen of terminologie in de BC en de DC overeenkomen. Hij lost de situatie vaak zo op dat hij eerst een letterlijke vertolking hanteert en daarna de benadering waardoor hij op het feit attent maakt dat bijv. een bepaalde Nederlandse instelling te vergelijken valt met een bepaalde Tsjechische organisatie wier naam hij aangeeft. Bij benaderingen hebben wij dus maken met geen echte vertolking, maar eerder een vergelijking gebaseerd op de kennis en ervaring van de tolk.¹⁷⁹

Bijv.: (1) **Nejvyšší kontrolní úřad** (Tsjechisch)
(1a) Algemene Rekenkamer (Nederlands – NL)
(1b) het Rekenhof (Nederlands – BE)
(1c) Supreme Audit Office (Engels)

(2) **besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid** (Nederlands)
(2a) společnost s ručením omezeným (Tsjechisch)
(2b) limited liability company (Engels)

¹⁷⁷ Voorbeeld overgenomen uit Vandeweghe (2005:43).

¹⁷⁸ Vandeweghe (2005:43).

¹⁷⁹ De voorbeelden (1) en (5) zijn dus juist dergelijke vergelijkingen en geen echte vertalingen.

- | | | |
|------|-------------------------------|--------------|
| (3) | to text somebody | (Engels) |
| (3a) | iemand sms'en | (Nederlands) |
| (3b) | napsat někomu esemesku | (Tsjechisch) |
| (3c) | esemeskovat někomu | (Tsjechisch) |
| (3d) | napsat někomu textovou zprávu | (Tsjechisch) |

Men moet zich behoeden voor een onoverwogen gebruik van benadering vooral als men iets uit een vakgebied tolkt waar men te maken heeft met specifieke terminologie. Daar zou de benadering kunnen aanzetten tot een zekere misleiding. Met dit soort problemen moet men rekening houden vooral bij juridisch getinte teksten omdat men vaak per land grote betekenisverschillen kan vaststellen in de terminologie. Voor de tolk is het daarom zeer belangrijk dat hij telkens duidelijk aangeeft dat hij het over een begrip heeft wat door bijv. de Tsjechische of de Nederlandse dan wel Belgische wetgeving wordt erkend.

In verband met het Nederlands moet de tolk vaak ook het hoofd bieden aan de lexicale verschillen binnen het Nederlandstalige gebied.¹⁸⁰ Een typisch voorbeeld voor het verschil in gebruikte terminologie is het bankstelsel in Nederland en in Vlaanderen. Nederlanders en Vlamingen gebruiken in verband hiermee een verschillende woordenschat en daar moet de tolk op voorbereid zijn¹⁸¹.

- | | | | |
|--------|------|---|-------------------|
| Bijv.: | (4) | vyzvednout si peníze z bankomatu | (Tsjechisch) |
| | (4a) | pinnen | (Nederlands) |
| | (4b) | uit de muur (af)halen | (Vlaams) |
| | (5) | Česká národní banka | (Tsjechisch) |
| | (5a) | De Nederlandsche Bank | (Nederlands – NL) |
| | (5b) | De Nationale Bank van België | (Nederlands – BE) |

Een ander probleem vormen ook allerlei instellingen en hun benamingen die in elk land nogal kunnen verschillen. Een mooi voorbeeld bieden de benamingen van ministeries. Op het eerste gezicht lijken deze in Tsjechië, Nederland en België wel overeen te komen, maar het is niet zo. Het aantal ministeries¹⁸², hun juiste benaming en de gebieden waarmee deze zich bezighouden, zijn overal toch een beetje anders.

- | | | | |
|--------|------|--|------------|
| Bijv.: | (6) | Ministerstvo práce a sociálních věcí ¹⁸³ | (Tsjechië) |
| | (6a) | Ministerie van Werk ¹⁸⁴ | (België) |

¹⁸⁰ Vergl. de bijlage nr 10.

¹⁸¹ Daarbij kunnen ook glossaria helpen. Voor meer informatie zie het hfst. 7.2.2.2.

¹⁸² Een overzicht van de ministeries in Tsjechië, België en Nederland biedt de de bijlage nr 11.

¹⁸³ Zie <http://www1.webpark.cz/ministerstva/smart/> (1. 8. 2006).

5.13 Kernvertaling

Onder de kernvertaling wordt de generalisatie begrepen. Men vertolkt het gesprokene in de BT naar de DT door gebruik te maken van een hyperoniem; de denotatie blijft daarbij behouden maar

“...de couleur locale gaat verloren.” (Vandeweghe 2005:44)

De generalisatie is vooral dan van toepassing als het concrete in de BT te moeilijk, te ingewikkeld of te tijdrovend zou zijn in de DT. Soms kan de generalisatie ook als een interessant stijlmiddel dienen. Het tegenovergestelde daarvan is de specificatie die dan door het gebruik van een hyponiemiem wordt gerealiseerd. Voor de tolk is het enorm van belang om over het vermogen van generaliseren en/of specificeren en omgekeerd te beschikken want dit wordt regelmatig tijdens het tolkprocédé gehanteerd.

Bijv.: (1)	broer en zus	(Nederlands)
	generalisatie: ¹⁸⁶	
(1a)	sourozenci	(Tsjechisch)
(1b)	siblings	(Engels)

Het voorbeeld (1) illustreert een typische situatie die zich tijdens het tolken vrij regelmatig voordoet. Het is aan de tolk om de situatie in de DT op te lossen. Hij kan rustig (als hij bijv. voldoende tijd heeft tijdens het ST) “broer en zus” als “bratr a sestra” of “brother and sister” vertolken, maar in sommige situaties zal hij ook naar de generalisatie “sourozenci; siblings” kunnen grijpen. Hetzelfde geldt ook voor de specificatie en voor het voorbeeld (2) hieronder.

Bijv.: (2)	rodiče	(Tsjechisch)
	specificatie ¹⁸⁷	
(2a)	vader en moeder	(Nederlands)
(2b)	father and mother	(Engels)

¹⁸⁴ Zie <http://www.belgium.be/eportal/application?origin=navigationBanner.jsp&event=bea.portal.frame>
[work.internal.refresh&pageid=indexPage&navId=5906](http://www.belgium.be/eportal/application?origin=hardcodedAboutBelgiumNavTeaser.jsp&event=bea.portal.frame) (1. 8. 2006). Een andere mogelijkheid is ook FOD
Werkgelegenheid, Aeneid en Sociaal Overleg of FOD Sociale Zekerheid. Vergl. met
<http://www.belgium.be/eportal/application?origin=hardcodedAboutBelgiumNavTeaser.jsp&event=bea.portal.frame>
[nework.internal.refresh&pageid=indexPage&navId=2762](http://www.belgium.be/eportal/application?origin=hardcodedAboutBelgiumNavTeaser.jsp&event=bea.portal.frame) (31. 10. 2007). Het kan ook worden vertolkt als
Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin – zie <http://www.wvg.vlaanderen.be/welzijengezondheid/>
(31. 10. 2007).

¹⁸⁵ Zie <http://www.parlement.com/9291000/modulesf/geuldgcb> (1. 8. 2006).

¹⁸⁶ Hyperoniemisering of veralgemening.

¹⁸⁷ Specifiekere referentie of hyponiemiemering.

5.14 Omschrijving

De omschrijving wordt soms ook als definiëring aangeduid. Ook al beschrijft Vandeweghe (2005: 43) deze als

“een veilig en vrij helder procédé,”

moet de tolk zich ervan bewust worden dat hij onder tijdnood en in een stresssituatie het zich voordoende taalprobleem moet oplossen. De omschrijving is *“veilig en vrij helder”* indien men deze kort, bondig en overzichtelijk houdt. Het mag in de getolkte uitspraak niet storend zijn en het zou geen vervanging mogen zijn van bijv. begrippen of uitdrukkingen die de tolk zou moeten gebruiken, maar die hij om welke redenen dan ook niet kent.

Bijv..	(1)	begijnhof	(Nederlands)
	(1a)	begijnhof neboli begináž je obehnaný komplex či jakýsi dvůr, kde sídlily bekyně	(Tsjechisch)

De omschrijving wordt vaak gebruikt als de tolk het te maken heeft met een tekst die culturele referenties of realia¹⁸⁸ bevat. Het is aan te raden om de benaming van het beschreven subject in de tolkprestatie te noemen en daarvoor of daarna de omschrijving te realiseren. Maar ook dan moet men goed daarop letten dat de hele uitspraak door de omschrijving niet te veel wordt belast.

Bijv.:	(2)	Elfstedentocht ¹⁸⁹	(Nederlands)
	(2a)	Elfstedentocht, the long-distance skating race in Friesland	(Engels)
	(2b)	bruslařský závod Elfstedentocht, jehož trasa vede 11 frískými městy	(Tsjechisch)

5.15 Weglating

Als de denotatie geen rol speelt, kan de tolk overgaan tot de weglating. Hij moet echter de situatie, de context goed inschatten en op basis daarvan de juiste tolkstrategie kiezen. Daarbij houdt hij ook rekening met het DT-publiek, de DT en met het besproken onderwerp.

Bijv.:	(1)	Hij is op dit ogenblik door Spanje, Portugal en Italië aan het reizen.	(Nederlands)
	(1a)	Právě ted' cestuje po státech	(Tsjechisch)

¹⁸⁸ Voor meer informatie omtrent dit onderwerp zie het hfst. 5.16.

¹⁸⁹ Vandeweghe (2005:43).

Soms laat de situatie het toe om een bepaalde informatie in de BT als redundant in de DT weg te laten. In ons geval (voorbeeld 1) zijn het de landen die door een veralgemenende bepaling van hun geografische positie worden vervangen.

5.16 Culturele referenties of realia

Tijdens het tolken bevindt de tolk zich in allerhande situaties, omgevingen en wordt hij omringd door verschillend publiek waarbij de materie van het getolkte nooit dezelfde is. Maar altijd bevat het gesprokene bepaalde culturele referenties of realia en de tolk moet deze onmiddellijk en op passende wijze omzetten. Culturele referenties zijn – zoals de benaming zelf al verraaft – de “cultuurgebonden”¹⁹⁰ elementen

“waarvoor brontaal en doeltaal geen vanzelfsprekende culturele equivalentie delen”.
(Vandeweghe 2005:38)

De volgende tabel laat zien in welke groepen we de realia kunnen verdelen.

GEOGRAFISCHE REALIA	
objecten uit de fysische aardrijkskunde	tsunami; poesta; fjord
geografische objecten ontstaan door menselijke activiteit	polder; gracht; de Grote Markt; Grand Place; Atomium; Hôtel de Ville; Bourla; Dam; Koekelberg; Neeltje Jans; Václavák
endemische plant- en diersoorten	kiwi; baobab; garnalen; greyfish
ETNOGRAFISCHE REALIA	
dagelijkse bestaan	frituur; stoopwafel; chlebíček; hot-dog; párek v rohlíku, hutspot; lambiek; hagelslag
Werk	Kaasmeisje; gilde; geus; Bob
kunst en cultuur	Boekenbal; krakelingenwerp; Manneken Pis; bloementapijt; karaoke; joerta; tee pee; iglo
Afkomst	Kortrijksaan; Kempenaar
maten	Euro; kroon; cent; liter; palec; pint; ons; loket; tucet
SOCIAAL-POLITIEKE REALIA	
administratief-territoriale eenheden	Gewest; Gemeenschap; provincie; kraj; okres
machtsorganen en -dragers	Arrondissementsrechtbank; de burgerlijke stand; Ministerie van Cultuur, Jeugd, Sport en Media; schepen; Krajský soud; ministr školství, mládeže a tělovýchovy
realia uit het maatschappelijk-politieke leven	Davidster; Baywatch; moravská orlice; swastika; černí šerifové
militaire en politionele realia	Nationale en lokale Politie (rijkswacht bestaat niet meer); MIG 21; Národní protidrogová centrála; semtex

¹⁹⁰ De term is ontleend aan Vandeweghe (2005:38).

ACTUALITEIT	
nieuwe woorden en uitdrukkingen	to je fičák; to je hustý; prudit; to neřeš; jedu Studentem do Prahy

Tab. 10: Overzicht culturele realia met concrete voorbeelden¹⁹¹

De manier waarop men met de realia tijdens het tolken omgaat, is een beetje anders dan tijdens het maken van een vertaling waar men van

“[...] de tekstsoort, het belang van de realia in de context, het soort realia en hun bekendheid in de BT- én de DT-cultuur, [...] de talen zelf en hun vermogen om woorden en collocaties te vormen en de literaire en linguïstische traditie van die talen” (Vandeweghe 2005:41)

afhankelijk is. Als men zich op voorhand op de tolkprestatie kan voorbereiden en men ook stukken en gegevens voor het tolken ter beschikking heeft, zal een goede tolk alle in de bovengenoemde citaat genoemde aspecten beogen. Maar in het algemeen geldt dat juist de vertolking van realia tijdens het tolken hét een moment is wanneer de tolkprestatie in de DT vaak wordt verlengd. De reden daarvoor is dat de tolk in de DT niet altijd de mogelijkheid heeft om een directe vertaling van realia te gebruiken. De situatie wordt meestal zo opgelost dat men de culturele referentie fonetisch herhaalt en het verder nader toelicht. Juist deze toelichting kan uiterst concentratie- en tijdrovend zijn en daarom moet de tolk er altijd op letten om de toelichting zo bondig mogelijk te houden zodat men zo weinig mogelijk tijd verliest en de aandacht niet afleidt van wat volgt.

Bij de in de DC bekende culturele referenties gaat het makkelijker – de mogelijke vertaling ligt vaak voor de hand. Dat is bijv. vaak het geval bij geografische realia, maar ook hier moet de tolk de rekening houden met problematische culturele referenties (minder bekende realia) die hij op een of andere manier moet weten te vertalen.

Bijv.: (1)	Vltava	(Tsjechisch)
(1a)	de Moldau	(Nederlands)
(1b)	the Moldau	(Engels)
(1c)	die Moldau	(Duits)

De tolk moet naast de linguïstische kennis ook over de kennis van land en volk¹⁹² van de BC en de DC beschikken. Men kan dus veronderstellen dat hij op de hoogte is van op zijn minst de voornaamste aspecten van deze culturen. Zoals het voorbeeld (1) laat zien, weet de tolk dat de rivier Vltava in verschillende talen een op het Duits gebaseerd equivalent heeft. Maar als een spreker het over “Otava” (voorbeeld 2) zal hebben, moet de tolk de situatie anders gaan oplossen. Uit zijn eigen kennis (het liefst) of uit de context (niet altijd evident) afleidend decodeert hij wat de vermelde culturele referentie

¹⁹¹ Vandeweghe (2005:40). We baseren onze tabel op die van Vandeweghe, maar kiezen andere voorbeelden uit het Nederlands-, Tsjechisch- en gedeeltelijk Engelstalige gebied. Naast de categorieën die Vandeweghe onderscheidt, plaatsten wij daar nog één die volgens ons ook onder realia hoort. We noemen deze categorie taalkundige actualiteit. Het heeft een directe aansluiting tot de meest recente opvallende ontwikkeling van de taal wat in zekere mate ook de verandering van realia tot gevolg heeft.

¹⁹² Zie meer in het hfst. 6.1.

aanduidt. Pas dan kan hij het in de DT coderen en de informatie aan de luisteraars doorgeven. Bij minder bekende culturele referenties is het raadzaam om de benaming daarvan te noteren om later in staat te zijn om deze vervolgens fonetisch te kunnen weergeven.

Verder zoekt de tolk naar een gepaste classificator¹⁹³ die men voor of na de fonetisch weergegeven culturele referentie plaatst en waardoor duidelijk is waarover men het heeft. Soms eist de situatie nog een nadere uitleg, dus het gaat dan om een verklarende of toelichtende weergave. Dit komt vooral voor in verbindingstolken – de tolk anticipeert¹⁹⁴ soms hoe de situatie zich zal ontwikkelen.

Bijv.:	(2)	Otava	(Tsjechisch)
	(2a)	der Fluss Wottawa Wottawa	(Duits) ¹⁹⁵
	(2b)	de rivier Otava	(Nederlands)
	(2c)	the river Otava	(Engels)
	(3)	de Waddeneilanden	(Nederlands)
	(3a)	Západofříské ostrovy	(Tsjechisch)
	(3b)	the West Frisian Islands	(Engels)
	(3c)	die Westfriesischen Inseln	(Duits)

Als men de classificator gebruikt, kan de vertolking eruitzien als volgt:

Bijv.:	(4)	De tocht begint op de Dam. ¹⁹⁶	(Nederlands)
	(4a)	Procházka začíná na náměstí Dam.	(Tsjechisch)
	(4b)	Procházka začíná na Damu, na náměstí v blízkosti hlavního nádraží.	(Tsjechisch)
	(4c)	Procházka začíná na Damu, na náměstí, kde se nachází královský palác.	(Tsjechisch)

¹⁹³ Vergl. het hfst. 6.3.2, punt 18. De classificator geeft aan met welke soort culturele realia wij het te maken hebben. Het gebruik van de classificator doet soms denken aan de omschrijving (zie het hfst. 5.14) waarbij de classificator als een zeer beknopte eenwoordelijke omschrijving gezien kan worden; de omschrijving als zodanig is meer uitgebreid en kan van enkele woorden tot enkele zinnen tellen indien nodig.

¹⁹⁴ In verband hiermee zie ook het hfst. 9.21.

¹⁹⁵ Men moet als tolk ook altijd opletten als men iets tolkt wat qua inhoud of taal landen of gebieden betreft die op een of andere manier aan elkaar zijn verwant of wiens geschiedenis of heden met elkaar is verbonden. I.v.m. het genoemde voorbeeld van de rivier Otava kan men ook een echt Duits equivalent vinden, want deze rivier bevindt zich in een regio waar onder meer ook de Duitstalige bevolking lang genoeg heeft geleefd. Otava kan dus in het Duits als "Wottawa" worden weergegeven.

¹⁹⁶ De zin overgenomen uit Gerard M.L. Harmans, *ANWB Reisgids Nederland*. Amsterdam: Van Reemst Uitgeverij/Unieboek bv 2000², p. 98.

In voorbeeld (4) hebben we het te maken met de culturele referentie “de Dam”. De tolk weet dat deze benaming onmiddellijk naar Amsterdam verwijst, specifiek naar een concreet plein in de nabijheid van het Centraal Station. Op de Dam bevindt zich het Koninklijk Paleis en het is een plaats dat je in de Tsjechische maatstaven het best kunt vergelijken met het Wenceslausplein te Praag. In voorbeeld (4a) ziet men de positie van de classificator voor de benaming. In de twee andere voorbeelden (4b en 4c) ziet men de classificator in de postpositie. De tolk vermeldde eerst de eigen naam van de culturele referentie en in de bijzin plaatste hij de classificator met een extra uitleg. Het is altijd aan de tolk om zijn luisteraars in te schatten en te bepalen welke manier van vertolking hij het best zal hanteren.

5.17 *Woordspel*

Als tolk die in zijn beroep ook Nederlands gebruikt, heeft men het af en toe te maken met het woordspel en dit zelfs tijdens officiële momenten. Woordspel hoort tot het Nederlands en tot de dragers van deze taal. Nederlanders en Vlamingen houden van spelen met hun taal en dit bemoeilijkt natuurlijk extra het tolken.

In eerste instantie (voorbeeld 1) is het van belang het woordspel überhaupt te identificeren. Dan volgt het ontcijferen ervan. De tolk moet binnen enkele zeer korte ogenblikken beslissen of hij het woordspel zal proberen weer te geven, en zo ja, op welke manier. Of hij kan beslissen om slechts te vermelden dat er een woordspel heeft plaatsgevonden, maar verder gaat hij daar niet op in (voorbeeld 1b). De derde mogelijkheid is dat men het woordspel overslaat en negeert en het tolken voortzet alsof er geen woordspel bestond.

- Bijv.: (1) ***De arbeid adelt, maar de adel*** (Nederlands)
arbeidt niet.
- (1a) ***Práce šlechtí, ale šlechta*** (Tsjechisch)
nepracuje.
- (1b) ***Řečnickova slovní hříčka odkazuje*** (Tsjechisch)
na ...

Alle drie de bovengenoemde varianten hebben hun rechtvaardiging en het is aan de tolk te overwegen welke mogelijkheid de beste is. We mogen niet vergeten dat juist het woordspel iets is wat vaak onverwacht en ongepland ontstaat, dus van voorbereiding van de tolk op dergelijke valstrikken kan er geen sprake zijn. De enige mogelijke voorbereiding is die op lange termijn zoals het in het hoofdstuk 6.1 staat beschreven.¹⁹⁷ De tijdnood, stress en hoeveelheid informatie en vaak nog de discrepantie van twee verschillende taalsystemen zijn vaak de voornaamste factoren die tegen de vertolking van een woordspel spreken. Een slechte vertolking van het woordspel kan meer problemen veroorzaken dan de weglating daarvan. Maar als het wel lukt, dan voelt de tolk een extra voldoening.

¹⁹⁷ Zie het hfst. 6.1.

5. 18 *Atypische vormen*

Omdat de tolk in alle mogelijke situaties kan terecht komen en hij om het even wat te tolken kan krijgen, moet hij ook met het feit rekening houden dat hij tijdens een tolkprocédé onder meer geconfronteerd kan worden met rijmen, liedjes, reclamespots, motto's, kreten of citaten die van belang kunnen zijn voor de inhoud van het gesprokene en als zodanig in de DT moeten worden vertolkt.

Ook hier is de vertolking afhankelijk van de concrete situatie en van de kennis van de tolk. Liedjes, rijmen en reclamespots zou de tolk op voorhand moeten krijgen want het gaat om teksten wiens vertolking meer tijd vraagt vanwege hun specifieke vorm en inhoud. Als de tolk niets bij voorbaat ter beschikking had, en moet hij deze "teksten" toch tolken, kan hij het samenvattend doen waarbij hij ter inleiding vermeldt dat het bijv. over een gedicht of liedje gaat waarin men spreekt of zingt over dit of hetgene onderwerp.

Wat motto's, kreten en citaten betreft, is de situatie een beetje moeilijker. Weer is het de deskundigheid, eruditie en ervaring van de tolk die hem de beste kans geven om dergelijke onderdelen van de tekst te bemerken en te vertolken. Bij alle vermelde atypische vormen geldt dat men zou moeten nagaan of er al in de DT een vertaling daarvan al bestaat en indien ja, dan zou men deze ook moeten hanteren. Als het niet het geval is, moet de tolk het zelf oplossen en met eigen vertolking komen.

Het voorbeeld hieronder is gebaseerd op eigen ervaring van de auteur die zij heeft opgedaan als gerechtstolk tijdens een trouwplechtigheid. Het gaat om een Nederlandse tekst van het Engelse liedje *Oh, my darling Clementine* die herschreven en op maat van het bruidspaar werd gezet. De bedoeling was om de tekst in het Tsjechisch mee te kunnen zingen als het in het Nederlands werd gezongen.

- Bijv.: (1) *Lieve bruid en lieve bruidgom* (Nederlands)
op deez wondermooie dag
vinden wij dat naast de vreugde
romantiek niet ontbreken mag.
- Daarom brengen wij nu samen*
een aubade schoon van klank
voor de bruidgom en zijn bruidje
veel geluk een leven lang.
- Erwin Bernard – Gabriela*
zijn nu samen bij elkaar
t' jawoord hebben zij gegeven
vormen nu het Huw'lijkspaar.
- Erwin ging een week naar Praag toe*
en keek daar zijn ogen uit
toen hij Gabi daar ontmoette
dacht hij dat wordt vast mijn Bruid.

- (1a) Milá ženo, milý muži, (Tsjechisch)
 v tento krásný zvláštní den,
 máme za to, že čas je na to,
 stát se na chvíli básníkem.
- Proto vám teď zazpíváme,
 z plna hrdla, z plných plic,
 mějte štěstí, dlouhý život,
 ať nepotká vás zlého nic.
- Erwin Bernard – Gabriela
 jsou teď navždy spojeni,
 řekli si své ano dneska,
 už je nic nerozpojí.
- Týden v Praze leccos změnil,
 Erwin to moc dobře zná,
 když tam totiž potkal Gábi,
 věděl hned, ta bude má.

Het volgende voorbeeld laat zien hoe het is als men tijdens een tolkprestatie op poëzie stuit. Het voorbeeld (2a) is een oplossing als men geen tijd had voor voorbereiding of als de tolk de vertaling van het gedicht niet kent. Het voorbeeld (2b) is de bestaande Tsjechische vertaling¹⁹⁸.

- Bijv.: (2) *Eens meienmorgens vroe* (Nederlands)
Was ic opgestaen;
In een scoen boemgaerdekijn
Soudic spelen gaen.
Daer vant ic drie joncfrouwen staen;
Dene sanc vore, dander sanc na:
Harba lori fa, harba harba lori fa, harba lori fa.
- (2a) [...] jedná se o následující báseň: (Tsjechisch)
 Jednoho májového rána
 jsem vstal
 a šel jsem si hrát do krásného sadu.
 Našel jsem tam tři panny.
 Jedna předzpívala, ostatní zpívaly po ní:
 Harba lori fa, harba harba lori fa, harba lori fa.
- (2b) Jednou brzičko v máji
 jsem časně vstal;
 a v přelíbezném háji

¹⁹⁸ Uit: Hans Krijt, Olga Krijtová, *Průvodce dějinami nizozemské literatury*. Praha: Panorama 1990, p. 17.

do hraní jsem se dal.
Tři krásné panny jsem tam uhlídal.
Jedna předzpěvuje, druhá dozpívá:
Harba lori fa, harba harba lori fa, harba lori fa.

Ook bij kreten en motto's zou de tolk zich moeten behoeden voor eventuele letterlijke vertalingen zoals het laatste voorbeeld (3) het illustreert.

Bijv.:	(3)	<i>Eendracht maakt macht.</i>		(Nederlands)
	(3a)	Svornost tvoří sílu.	F	(Tsjechisch)
	(3b)	V jednotě je síla.	C	(Tsjechisch)